

Araştırma Makalesi / Research Article

MİLLÎ MÜCADELE'DE BATI KAMUOYUNDA İSTANBUL'UN EGEMENLİĞİ TARTIŞMALARI*

Cengiz MUTLU**

Öz

İstanbul'un Türkler tarafından fethi, Hristiyan dünya açısından doğuya karşı dikkatlerin odaklanmasına sebebiyet vermiştir. Zira İstanbul uzun süre Osmanlı Devleti ile Batı arasında bir tampon bölge, adeta fren vazifesi görmüştür. İstanbul'un fethi sadece boğazların egemenliğini Türklere bırakmamış, doğu sorununda yeni bir sayfa açmıştır. Nitekim, Batılı güçlerin Osmanlı Devleti'nin topraklarına el koyma amacıyla aralarında yürüttüğü diplomasi mücadelesinin bir başka ayağını İstanbul oluşturmuştur. Batı açısından adeta bir kızıl elma olan İstanbul yüzlerce yıl gizli paylaşım antlaşmalarının hedefinde olmuştur. Fakat Batılı devletlerin aralarındaki rekabet, İstanbul özelinde Türkiye'nin paylaşım masasına gelmesini sürekli ertelemiştir. Batı bir taraftan İstanbul'un Türklerin elinde olmasını hazmedemezken, diğer taraftan Türkiye'de yaşayan gayrimüslimlerin Türk egemenliğinde kalmasını asla kabullenememiştir. 20.yüzyıla kadar İstanbul'a sahip olma isteği Fransa, Yunanistan, Rusya ve hatta Bulgaristan tarafından sıklıkla açığa vurulmuştur. Özellikle İstanbul'un geleceği Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Batı başkentlerindeki siyasetler nezdinde en önemli tartışma konularından biri olmuştur. Sürekli düşman devletlerin hırslarının hedefinde olan İstanbul'u ele geçirme hususunda İngilizler Fransızlarla ters düşmüştür. İngilizlerce silah ve mühimmatça desteklenen Yunanistan, kendini Roma imparatorluğunun mirasçısı olarak gördüğünden İstanbul üzerinde hak iddia etmiştir. Fakat Yunanistan'ın hırslarına gem vuran devletlerden biri İtalya olmuştur. Millî Mücadele'de İtalya Türkiye ile yakınlaşırken İtalyan Hükümetini tüm olanaklarıyla destekleyen tek devlet Vatikan'dı. Millî Mücadele yıllarında İstanbul hakkında öne sürülen görüşlerden biri de, kentın uluslararası bir statüye sokulmak istenmesiydi. Bu çalışmada Millî Mücadele'de Batı kamuoyundaki İstanbul'un geleceği tartışmalarına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Sorunu, İstanbul, Gayrimüslimler, Türkler, İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Üniversitesi Karasu MYO,
(e-posta: cengizmutlu@subu.edu.tr), (Orcid: 0000-0003-1192-8528).

DEBATES ON THE SOVEREIGNTY OF İSTANBUL IN WEST PUBLIC OPINIONS IN THE NATIONAL STRUGGLE

Abstract

The Conquest of İstanbul by the Turks caused the Christian world to focus attention on the east. Because İstanbul has served as a buffer zone, almost a break between the Ottoman Empire and the West for a long time. The conquest of İstanbul didn't only leave dominance of the strait to the Turks, but also opened a new page in the eastern problem. As a matter of fact, another leg of the diplomatic struggle between the western powers in order to seize the lands of the Ottoman Empire was İstanbul. İstanbul, which is almost a red apple for the west, has been the target of secret sharing agreements for hundreds of years. Until the 20th century, the desire to possess it was revealed by France, Greece, Russia and even Bulgaria. Greece, which was supported by the British with weapons and ammunition in seizing İstanbul, which was always the target of the ambitions of rival states, claimed rights over İstanbul as it saw itself as the heir of the Roman Empire. But one of the states that curbed Greece's ambitions was the Vatican that supported the Italian government with all its means, while Italy was getting closer to Türkiye during the national struggle. What led the Vatican to this path was the Orthodox patriarchate, which received great support from the Greek government. One of the views put forward about İstanbul was that the city should be given an international status. In this paper, the discussions on the future of İstanbul during the national struggle period will be analyzed.

Keywords: Eastern Question, İstanbul, Turkish, France, England, Russia, Italy.

Giriş

İstanbul'un Türklerin eline geçişi çağdaş Hellen kroniklerinden Chalconcondylas'a göre, tarihte bilinen en feci yıkımdı. Greklerin tümüyle yıkımı Truva'nın düşüşüyle- barbarlar tarafından ele geçirilişiyle- aynıydı. Romalıların nazarında bu durum uzun yıllar önce Truva'nın yağmalanmasına karşılık Greklerin cezalandırılmasıydı¹. İstanbul'a gelen Batılı bazı din adamlarının gözünde Türkler elbet bir gün İstanbul'dan kovulacak ve şehir yeniden Hristiyanların olacaktı. Bir zamanlar Justinyen tarafından Hristiyanlığın en büyük mabedi olarak inşa edilen Aya Sofya Türklerin elindeydi. Eski bir kehanete göre Türklerin Hristiyanlar tarafından İstanbul'dan çıkarılmasına inanan Müslümanlar da vardı². İstanbul'un Türkler tarafından fethi hiç kuşkusuz Batı dünyasında meydana gelen en önemli olaylardan biriydi. Moskova Knezi III.İvan'ın son Bizans imparatorunun yeğeni Sophia ile yaptığı siyasi evlilikle Roma mirasına sahip çıkmıştı. Nitekim Doğu Roma saray teşrifati, çift başlı kartalın mühürlerde kullanımı bu durumun bariz örnekleriydi. Pskovlu bir rahip Philotheos'un İstanbul'un Türklerce fethini müteakip Moskova'nın üçüncü Roma olduğuna dair nazariyesi İslâm kadar Katolikliği de hedef alan düşmanlığın ifadesiydi³. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Karadeniz'e çıkan Ruslar, II. Katerina ile Grek projesini uygulama alanına sokmak istemişti. Osmanlı'yı yıkmayı da içeren projeyle Türklerin Avrupa'dan çıkarılması, İstanbul merkez olmak üzere bir Rus prensinin idaresinde Grek devletinin kurulması amaçlanmıştı⁴. Fakat, Grek projesi hiçbir ciddi esasa dayanmıyordu. Olası bir Grek devletinde Rumların nüfusça azınlıkta kalacakları kesin olduğu gibi, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin Rusların boğazları ele geçirmesini engelleyecekleri kesindi. Bundan dolayı II. Katerina bir dönem için rüyasından vaz geçip Kırım'ın Rusya'ya ilhakı ve Karadeniz'e ulaşmakla yetinmek zorunda kaldı⁵. Bu sefer 30 Mayıs 1780'de II. Katerina Avusturya Kralı II. Jozef'le Türkiye'nin taksimi hususunda buluşmuştur. Görüşmede Osmanlı Devleti'ne beraberce saldırarak yıkıp İstanbul'u alma, ardından eski

1 K. E. Fleming, "Constantinople: From Christianity to Islam", *The Classical World*, Autumn, 2003, Vol. 97, No. 1 (Autumn, 2003), p. 69.

2 Virginia Garrow Bullock, "Constantinople", *Texas Review*, JULY, 1918, Vol. 3, No. 4 (JULY, 1918), p. 353.

3 Kemal Beydilli, "Rusya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2008, C.35, s.267.

4 Mahir Aslan, "1783 Kırım'ın Rusya'ya İlhakı Sürecinde II. Katerina'nın Yunan Projesi ve Önemi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 213, Aralık 2014, s.226. Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbi dünyanın en stratejik su geçidi sayılan, Karadeniz'le Akdeniz'i birbirine bağlayan Boğaziçi, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı üzerindeki İstanbul'du. Bu nazik bölgedeki her kuvvet dengesi değişikliği, dünyanın en güçlü ülkelerini Rus, Avusturya, Fransa, İngiltere ve sonrasında Almanya'yı doğrudan doğruya ve çok yakinen ilgilendirmekteydi. Bk. David Walder, *Çanakkale Olayı*, (Çeviren Ali Kayabal), Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul 1970, s.15.

5 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.33.

Yunan cumhuriyetini yeniden ihya etme konularında anlaşılmuştur⁶. Yıllar içinde Türkiye'nin paylaşılması hakkında birçok proje hazırlanmıştır. 1820'de ölen Fransız tarihçi Comte de Volney *"Türklerin yapmakta oldukları savaş konusunda düşünceler"* adlı broşüründe Rus tezini savunmuştur. Türkiye'nin muhakkak surette yok olacağını ortaya atan Volney, Türk imparatorluğunun yaşaması gerektiği düşüncesinin hakim olduğu Fransız devletine katılmamaktaydı. Volney, taksim İstanbul konusunda ortaya çıkardığı güçlükleri biliyor ve *"Bu kente sahip olunması öyle avantajlar sağlamaktadır ki burasını alacak olan taraf büyük imtiyaz elde edecektir"* demişti. Volney, bu güçlüğü aşmak için İstanbul'da bir Grek devleti kurulması önerisini ortaya atmıştır. Kendisi bu durumu şu şekilde dile getirmişti: *"Belki bir garip tesadüf eseri olarak, Osmanlı'nın Konstantin'den aldığı taht günümüzde bir başka tesadüfe geçecektir."*⁷ Bu öneri bize II.Katerina projesini hatırlatmaktadır. Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı sırasında yapılan İstanbul Antlaşması ile boğazlar ve İstanbul Rusya'ya bırakılmıştı. Fakat Rusya'nın 1917'de savaştan çekilmesiyle boğazların ve İstanbul'un geleceği sorun olmuştur. Bu çalışmada Millî Mücadele'de Batı kamuoyunda İstanbul'un egemenliği üzerindeki tartışmalara yer verilecektir.

1. İtilaf Devletleri Arasında Görüşmeler

11 Aralık 1919'da İngilizlerle Fransızlar arasında Londra'da bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Fransa Başbakanı Georges Clemenceau, görüşülmesi gerekli ilk sorununun İstanbul'un geleceği olduğunu söylemişti. Clemenceau'nun zor ve ihtilafli bir konu olarak nitelediği sorunda öncelikli olarak boğazlar, müttefiklerin elinde olmalı ve Türklerden alınmalıydı. *"Boğazlar şehri içerecek miydi?"* derken Clemenceau'ya göre, İstanbul'dan Türklerin çıkarılması bir hata olacak ve İstanbul boğazlardan ayrı tutulmalıydı. Clemenceau, çeşitli devletlerin ajanlarının eski didişmelerin nasıl peşinde olduklarını, hükümetlerin yönelimlerinin aksine iki ulus arasında sorun çıkardıklarını müttefiklerin anlaması gerektiğini öne sürmüştür. Ona göre, şayet Küçük Asya'nın parçalanması fikri terkedilseydi, *"Osmanlı Devleti'nin başındakine"* belli miktar prestij bırakılması müttefiklerin çıkarına olacaktı. Ayrıca, Türklerin hatalarını konuşmak veya sebep oldukları kayıpları hatırlamak gereksizdi. Şayet Sultan Vahideddin müttefiklerin çıkarına uygun bir yönetim sergilerse ona daha fazla sorumluluk verilebilirdi. Aracı olarak Vahideddin'le birlikte yönetmek daha kolay ve bu sebepten onu İstanbul'da bırakmak daha iyi olacaktı. Başka bir alternatif ise onun Bursa'ya gitmesine izin vermektir. Fakat bu alternatif sıkıntıya sebep olacağından bundan sakınılması daha iyiydi. Lloyd George görüşmeden evvelki gece kabine arkadaşlarıyla sorun üzerinde görüşmüştü. İstanbul'un Türklerin eline bırakılmasına karşı olduğunu öne süren Lloyd George, Küçük

6 Trandafir G. Djuvara, *Türkiye'nin Paylaşılması Hakkında Yüz Proje*, (Çeviren Pulat Tacar), Gündoğan Yayınları, Ankara 1999, s.217.

7 Djuvara, *a.g.e.*, s.238.

Asya'nın manda idaresi için uygun olmadığına katıldığını ifade etmişti. Ayrıca kendisi boğazların uluslararası kontrol altına alınmasını da uygun görmekteydi. Lloyd George, boğazların düşman güçlerin elinde olmasından dolayı savaşın iki yıldan daha fazla uzadığını hatırlatmıştı. Britanya Hükümeti, İstanbul'un uluslararası güçlerin elinde olması halinde boğazların tam kontrolünün sağlanamayacağı kanaatindeydi. Zira İstanbul boğazların kapısı durumundaydı. İstanbul'da 500.000 Türk'ün yaşadığını söyleyen Lloyd George, Türklere tam kontrol bırakıldığı taktirde Çanakkale'nin açık olması halinde bile Türklerin boğazı kapatacağını ifade etmişti. Ona göre, bu yüzden İstanbul'da uluslararası bir güç olmalıydı. Üstelik müttefik tebaa boğazların açık tutulması için görevlendirilecek askerlere yönelik sarf edilecek mali yükten hiç de hoşnut olmayacaktı. İstanbul şehrinde askerlerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için vergilerin arttırılması mümkündü. Fakat bu yapılamazdı. Buna mukabil Britanya Hükümeti boğazların güvenliği için İstanbul'da asker bulundurulmasını bütçeye getireceği yükten dolayı istemiyordu. Lloyd George, Britanya Hükümeti'nin İstanbul'da Britanya ve Fransız askerlerinden oluşan uluslararası bir gücün konuşlandırılmasından yana olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, belki de İtalyan ve Grek askerler de gerekebilirdi. Bu güç tarafsız bir kumandanın emri altında olmalıydı. Britanya Hükümeti boğazların tam tarafsız olmasını istiyordu. Gelecekte Almanya ile birlikte hareket edebilecek Rusya ile bir sürtüşme olabileceğini öne süren Lloyd George, bu sebepten müttefiklerarası bir gücün İstanbul'da bulunmasını ortaya atmıştır. Zira, Britanya Hükümeti Vahideddin'e güvenmiyordu. Ona göre, muhtemel bir Rus-Alman birlikteliği halinde Almanlar savaşta olduğu gibi Vahideddin'e sadık kalacaklardı.⁸ Öte yandan Britanya Hükümeti boğazların tam tarafsızlığının garantisini istiyordu. İstanbul sorununun çözümü bir dereceye kadar Küçük Asya'ya bağlıydı. Küçük Asya ile ilgili iki yönetim tarzı vardı. Birincisi orada bağımsız bir Türk devletinin mevcudiyeti, diğeri ise hakiki kontrolün İngiliz ve Fransızlarda olduğu kısmen Mısır benzeri sözde bir hükümlanlık. Bunun anlamı müşterek hakimiyetti. Bu politikadan açıkça Clemenceau'nun korktuğunu dile getiren Lloyd George, bu tarz bir icraatta İngiliz ve Fransızların mutabık kalması halinde bile isyan ve katliamların önüne geçilemeyeceği kanaatindeydi. Herhangi bir olay anında Vahideddin'e olayları durdurması talimatı verilse Vahideddin de olayları önleyemediğini söyleyecekti. Kuvvetle muhtemel ordu buna karşı olacağından o da İngiliz ve Fransızlardan destek isteyecekti. İngiliz ve Fransızların Küçük Asya hakkında verdiği nafîle emirlere de itaat edilmeyecekti. Şayet Vahideddin İstanbul'da tüm nazırları ve yönetimi ile beraber kalsa entrikalar eksik olmayacaktı. Üstelik büyük güçlerin birini diğerine karşı kullanarak onları bölmeye kalkışacak ve ajanları zorluk çıkarmak için sürekli çalışacaktı. Bu yüzden Vahideddin'in İstanbul'dan atılması daha iyi olacaktı. Lloyd George, bir diğer alternatifi Venizelos'un Türk Sultanlığının Vatikan benzeri bir şekle

8 E. L. Woodward, Rohan Butler, (Edited), *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, Ser. 1, Vol. 2, (Dec 11, 1919), London 1946, s.50-54.

sokulması önerisini ortaya atmıştır. Buna göre, İslam'ın dini merkezi ve aynı zamanda ikametgâhı Yıldız Köşkü, Osmanlı'nın başkenti ise Bursa olacaktı. Türk Sultan'ına koruma olarak Papa gibi çok az bir Türk kuvvet verilecekti. Buna mukabil müttefikler tüm ülkeyi Haliç'i de kapsayacak şekilde işgal edeceklerdi. Rusya'nın daima İstanbul'u elde etme isteği ve Alman entrikaları karşısında Venizelos, Vahideddin'in İstanbul'da yarım milyon Türk halkıyla kalmasını istemiyordu. Lloyd George, Müttefikler açısından Vatikan'ın bir önerisinin Müslümanlara karşı bir yardım mahiyetinde olduğunu ortaya atmıştı. Hint Müslümanları ise Paris Barış Konferansı'ndan önce Dörtler Konseyinde Vahideddin'in İstanbul'da bırakılmasına dair istekte bulunmuşlardı. Lord Curzon ise, Lloyd George'un öne sürdüğü fikirleri desteklemiştir. Lloyd George'un Çanakkale Boğazı'nın uluslararası yönetiminin zor olduğu sözlerine destek veren Curzon, Türklerin İstanbul'da bırakılması halinde geçmişteki birçok sorunun tekrar gün yüzüne çıkacağı kanaatindeydi. Benzer bir sorun ise yine Edirne'yle alakalı ortaya çıkacaktı. Zira kuvvetli bir biçimde Türklerin Edirne'deki varlığı tartışılacaktı. Ona göre bir diğer sorun ise Türklerin gelecekteki politikalarının milliyetçi olup olmayacağıydı. Zira bu İttihat ve Terakki'nin daha gelişmiş bir politikası olacaktı. Bunun bir göstergesi Mustafa Kemal Paşa tarafından uygulanan politikaydı. Şayet Vahideddin geçmişin tüm hatıralarıyla fikirde kuvvetli, milliyetçi bu tarz bir partinin kontrolüne girerse kaçınılmaz bir şekilde Hindistan, Mısır, Tunus, Cezayir, Libya buna tepki gösterecekti. Curzon, İslam dünyasının Türklerin yok edilmesine asla rıza göstermeyeceğini zira Edirne ve İstanbul'u elinde tutan Halifenin gücünü kullanacağı kanaatindeydi. Lloyd George ise Müslümanların Türk Sultanını ruhani lider olarak gördüklerini ve konumunu sürdüreceğini söylemişti. Britanya ile aralarındaki ihtilafların giderilmesine işaret den Clemenceau, Türk Sultanlığının İstanbul'da bırakılmasıyla ilgili vaktiyle Lloyd George ile aynı fikirde olduğunu, fakat Britanya delegelerinin görüşlerini değiştirdiği kanaatinde olduğunu söylemiştir. Lloyd George'un öne sürdüğü sistemin tehlikelerle dolu olduğunu ve doğuda yeni bir papa oluşturulması önerisine de karşı olduğunu belirtmiştir. Ona göre Müslümanların Mekke'si varken batıda İstanbul'da yeni bir papaya sahip olma ve kutsal mekân inşası son derece tehlikeliydi. Şayet Vahideddin Bursa'da olsa Napolyon devrindeki Fontainebleau'daki VII.Pius'un pozisyonundan daha iyi olacaktı. Fakat yine de Papa Fontainebleau'dan ruhani faaliyetlerini yerine getirebilmişti⁹. Şayet Vahideddin İstanbul'da bırakılsa Müslümanların Türkler hiç yenilmedi tarzı tehlikeli söylemleri olacaktı. Müttefikler de Vahideddin'i İstanbul'dan atmaya cesaret edemeyecekti. Diğer taraftan Vahideddin Bursa'ya gönderilse İstanbul'a geri dönmesi için bir hareket başlayabilirdi. O yüzden yeni bir Vatikan fikri gündemden düşmeliydi. Clemenceau Küçük Asya ile ilgili, manda üzerinde baskı yapılırsa Türk Hükümetinin uluslararası kontrolünün gerekeceğini ileri sürmüştü. Ona göre Türkler, kendi kendini yönetmeye ehil değildi. Denetim

9 Woodward, Butler, *a.g.e.*, s.54-57.

mekanizması ve boğazlar üzerinde askeri kontrol uygulanmalıydı. Britanya ile aralarında bazı sistemsel bakış açısı farklılıkları olsa da ilkesel olarak uyum sağlanmaktaydı. İngiliz-Fransız ihtilafından kaçınılması gereğine işaret eden Clemenceau, ortak bir güçle boğazların kontrol edilebileceği kanaatindeydi. Ona göre en mantıklı çözümlerden biri İstanbul'un Çanakkale ve İstanbul boğazıyla birleştirilerek müttefikler arası Avrupa nüfuzu altına alınmasıydı. Clemenceau, ABD başkanının uluslararası bir komite başkanı tayin edilmesi önerisine karşı çıkmıştı. Sadece iki millet söz konusu olduğunda, ikisinin ortak çıkarları Avrupa'da barışı korumak olmasına rağmen bir anlaşmaya varmaları zordu. Clemenceau, ABD'nin çok fazla yardımda bulunabileceğine inanmıyordu. Dahası ABD'nin şimdi kabul etmeyi reddettiği bir barış sistemini müttefiklere siyasi olarak dayattığını unutamıyordu. Boğazlar, Çanakkale, İstanbul ve Küçük Asya'da bir çeşit denge kurulması gerekliydi. Bu bölgelerde Büyük Britanya ticari çıkarlarında, Fransa yerel girişim ve sanayi konularında ilk sıradaydı. İki hükümetin Avrupa'daki genel politikada uyuşmaları kaydıyla İstanbul ve Bursa sorununu çözmeleri daha kolay olacaktı. Bunun üzerine Lord Curzon, Clemenceau'nun savunduğu planın İstanbul'da ve Küçük Asya'da İngiliz-Fransız kontrolünü içerip içermediğini, Türk Sultanlığının İstanbul'da kalıp kalmayacağını, bu duruma herhangi bir gücün karışıp karışmayacağını sormuştur. Bunun üzerine Clemenceau, Türk Hükümeti'nin ya İstanbul ya da Bursa'da uluslararası örgütlere bağlı olacağını söylemiştir. İtalyanlar da kesinlikle buna dahil edilmeliydi. Lloyd George ise, kendisinin İstanbul konusundan bazen bir tarafa, bazen de diğer tarafa eğilim gösterdiğini itiraf etmişti. Ayrıntılar üzerinde çalışıldığında üçüncü bir planın diğer ikisinden daha iyi olduğunun ortaya çıkabileceğine işaret eden Lloyd George, Clemenceau'nun önerisini kabul etmemekle beraber öneriyi akla uygun bulduğunu söylemiş ve konunun konferansın ardından yeniden değerlendirilmesi için Lord Curzon'u Britanya uzmanı olarak görevlendirdiğini eklemişti. Görüşmede Lloyd George Clemenceau'ya açıklığa kavuşturulması için, Bursa'da bırakılacak Vahideddin'in uluslararası kontrol altında tutulup tutulmayacağını sormuştur. Clemenceau'nun finansal bir kontrol şeklindeki yanıtı üzerine Lloyd George, kontrolün orduyu kapsayıp kapsamadığı şeklinde mukabelede bulunmuştu. Clemenceau ise ordunun da finansal açıdan kontrol edileceğini söylemiştir. Lloyd George muhatabından Türkiye'nin sanayi gelişiminin Fransa, ticari gelişiminin Britanya tarafından gerçekleştirildiği şeklindeki sözlerini hatırlatarak Türkiye'nin geleceği ile ilgili düşüncesini sormuştu. Clemenceau ise meselenin olduğu yerde bırakılmasını söylemesi üzerine son olarak Lloyd George etki alanları olup olmadığını merak etmiş, muhatabı buna olumsuz karşılık vermiştir¹⁰.

10 Woodward, Butler, *a.g.e.*, s.57-60. Venizelos ayrıca Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan çıkartılarak, başkenti ya Bursa ya da Konya'da olacak bir devletçiğe dönüştürülmesini istiyordu. Konferansta Amerikan Başkanı Wilson da Türklerin İstanbul'dan atılması yönünde reyini ortaya atmıştı. Bk. İsmail Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", *History Studies*, Volume 6 Issue 3 April 2014, s.4-8.

14 Şubat 1920'de Londra'da Britanya, Fransa, İtalya ve Japon temsilciler arasında Türkiye ile yapılacak barış hususunda başka bir görüşme gerçekleşmiştir. Görüşmede Lord Curzon, Türkiye'nin yenilmesine rağmen bazı formlarda bağımsız Türk devletinin sürmesinin arzu edildiğini öne sürmüştür. Boğazlar ve Çanakkale'de uluslararası bir kontrolün kurulması gereğine işaret eden Lord Curzon, dünya barışına tehdit olabilecek mikyasta bir Türk gücünün kendi haline bırakılmayacağını söylemiştir. Ermeniler için bağımsız bir devlet sözü verildiğini hatırlatan Lord Curzon, Türkiye'deki Hristiyan azınlıkların korunması gereğine vurgu yapmıştı. Lord Curzon sözlerini şu şekilde devam etti: *"Boğazların kontrolünü hangi otorite sağlayacak? Bir komisyon mu olacak? Şayet öyleyse bu nasıl teşekkül edecek? Hangi emre amade olacak? Yetki alanı ne olacak? İdari ve yönetsel güçlerin kapsamı ne olacak? Avrupa'da Türkiye'nin geleceğiyle ilgili olarak, İstanbul'da Türk Sultanı kalacak mı? Şayet öyleyse güçleri ne olacak? Hangi kara ve deniz güçlerine sahip olacak? Yargı yetkilerinin kapsamı ne olacak? Komisyonun güçleriyle Türk Sultanının güçleri nasıl uzlaşacak? İki farklı otorite nasıl düzenlenecek? Aynı anda Türk hükümeti ve komisyon Avrupa Türkiye'sinde otoriteyi uygulayabilecek mi? Ya boğazların diğer tarafı, Türklerin orada bırakılması veya hiçbir Batılı gücün o topraklarda manda kabul etmediği düşünülürken hükümlerinin derecesi ne olacak? Finansal kontrolün derecesi ne olacak? Batılı güçlerin politik, coğrafik veya ticari etki alanları olacak mı?"* Asya'da bağımsız bir Türk devleti sorununun olduğunu öne süren Lord Curzon, yüksek konseyin Türk yönetiminin gelecekteki idaresini belirlemesi gerektiğini ifade etmişti. Lord Curzon'a göre sonraki mesele ise bu devletin merkezinin İstanbul mu yoksa başka bir yer mi olacağıydı. Fransa Başbakanı Millerand ise çözülmesi gerekli ilk sorun olarak İstanbul'u görmekteydi. Nitekim Fransa'nın İslâm ülkelerinde önemli çıkarları olduğundan İstanbul sorunu üzerinde çalışılmıyordu. Türklerin başkentlerinden atılmasının büyük soruna yol açacağını, yeni bir maceraya atılmak anlamına geldiğini ve bundan çekindiğini söyleyen Millerand, bu şekilde bir hareket tarzının Türkiye'de veya Fransızların Müslüman sömürgelerinde nasıl sonuçlara sebep olacağını tahmin edemediğini ifade etmişti. Ona göre, üstelik Batılı güçler Türkiye'nin kaderi hakkında aynı karar verme özgürlüğünde değildi. Fransa hükümeti birçok haklı sebeple Türklerin İstanbul'da kalmasını arzu ediyordu. Ayrıca boğazlar üzerinde uluslararası kontrol kurulması elzemdi. İtalyan delegesi Nitti ise, Türk halkının düşman edilmemesi gereği üzerinde durmuştu. Nitti'ye göre, müttefikler liberal olmalı, politik değişiklikler yerine kendileri için ekonomik avantajlar peşinde koşmalıydı. Nüfusunun % 80'i Türklerden oluşan İstanbul'dan Türklerin atılması gibi bir sorun gündemde olmamalıydı. Problemin çözümü olarak Nitti, Vahideddin'in aynı zamanda halife olduğunu ve cismani ve ruhani yetkilere sahip olduğunu hatırlatmıştır. Çözüm olarak tıpkı Roma Katolik Kilisesinin lideri Vatikan'daki Papa gibi Müslümanların ruhani lideri olarak İstanbul'da bırakılmasını salık vermişti¹¹. Avrupa'nın umum çıkarı için boğazlardan geçiş serbest olmalıydı. Lloyd George ise Türk Sultanının İstanbul'dan atılması itirazlarını teorik olarak görürken sözlerini şu şekilde sürdürmüştü: *"Türk yüzyıllardır Avrupa'daydı ve*

11 Woodward, Butler, *a.g.e.*, Ser. 1, Vol. 7, Reference: I.C.P. 28. (Feb 14, 1920), s.80-82.

daima lanet, müstebit ve sıkıntının kaynağıydı. O hiçbir zaman bir Avrupalı olmadı, hiçbir zaman Avrupa medeniyetine asimile olmadı ve devamlı savaşın sebebi oldu. İstanbul diğer başkentlerden farklıdır. Paris bariz bir şekilde Fransız, Londra Britanyalı, Roma İtalyan, fakat İstanbul Türk değildir. Halkın büyük çoğunluğu Türk değildir. Ayrıca şayet hükümet oradan uzaklaştırılırsa İstanbul'daki Türk nüfusu önemli oranda azalacaktır. Böylece Grekler şehri dolduracaktır. Türk Sultanının İstanbul'da bırakılması müttefiklerin ilkelerinden ayrılması demektir. Bu yabancı bir monarkın, yabancı bir halk üzerinde yönetimi manasındadır. Sultanın İstanbul'da kalması sürekli bir sorun kaynağının, hasetçiliğin, Batılı güçler arasında entrikanın devamı demektir. Türkler Batılı güçlerce verilecek herhangi bir emrin önemsenmeyeceğini biliyorlardı. Türklerin İstanbul'da bırakılması yeni problemlerin başlaması demektir." Müttefiklerin Britanya ile farklı görüşlere sahip olduğunu söyleyen Lloyd George, Avrupa'da ve ABD'de kendilerinin sıkıntıda olduğunu, bununla beraber Türklerin İstanbul'dan atılmasının Müslüman dünyada probleme yol açacağını da farkındaydı. Lloyd George'a göre, İtalyan delege Nitti Türklerin fiziksel olarak sürgünündeki zorluğu abarttığı kanaatindeydi. İslam dünyasında önemli dinsel yankılar olabilirdi. Tüm bu gerçekler ortadayken Avrupa potansiyel bir sıkıntı kaynağından kurtulma fırsatını kaçırabilirdi. Üstelik Türk Sultanının İstanbul'da hüküm sürmesi müttefiklerin olabildiğince kısıtlanmasını doğuracaktı. Fransa'nın Londra Büyükelçisi Paul Cambon ise, İstanbul'daki Sultan Vahideddin üzerinde kurulacak kontrol kararının konseyin kararına bağlı olduğunu dile getirmiştir. Cambon, tahkimatların yıkıldığını ve yeniden yapılmamaları için gerekli kontrollerin yapılmasını istemiştir. Ona göre, boğazların tarafsızlığı ve boğazlardan serbest geçiş sağlanırken, İstanbul'da çeşitli müttefik filolarının oluşturduğu ortak deniz bölgesi kurulmalı ve boğazlardan serbest geçişi denetleyen üst bir yönetim olmalıydı. Önemli olan, son derece hassas, ön yargılarına saygı duyulabilecek Türklerin duyarlılıklarına saygı gösterilmemesiydi. Nazik bir tarzda uygulandığında Türkler kolaylıkla yönlendirilebilir kontrol edilebilirdi. En iyi formül komisyonun Türk finans ve bütçesini kontrol etmesiydi. Kendisi İtalyan delege Nitti ile, Türk Sultanının ruhani olarak İstanbul'da bırakılması hususundaki görüşüne katıldığını dile getirmişti. Cambon, tüm Hristiyan tarihi boyunca iki hükümler aynı kişide toplandığında -papa cismani arzuları terk edene dek- Avrupa'nın devamlı bir mücadeleye sahne olduğunu hatırlatmıştır. Fakat Müslüman dünyada bu durum farklıydı. Doğudaki hali hazırdaki hükümdar hem ruhani hem de cismani otorite sahibi olmalıydı. Ona göre en iyi yöntem finansal kontroldü. Şayet Vahideddin Küçük Asya'ya gönderilirse milliyetçi bir partinin ve ordunun lideri olacağından sonsuz bir sıkıntıya sebep olacaktı. İtalyan delege Nitti ise Cambon'un Türk Sultanının cismani ve ruhani yetkileriyle ilgili sözlerine destek vermiştir. Ona göre, uluslararası kontrol şartıyla boğazlarda tam geçiş serbestliği olacaktı. Böylece Rus malları Avrupa'ya kolayca ulaşabilirdi. Vahideddin ve Türk hükümetinin durumu İstanbul'un kontrol sorunundan daha zordu¹². İstanbul şehrinin doğal yapısı ve tarihi geleneği sürekli bir sorun kaynağıydı. Asıl önemli

12 Woodward, Butler, a.g.e., Ser. 1, Vol. 7, Reference: I.C.P. 28. (Feb 14, 1920), s.82-84.

olan komisyona politik bir görünüm verilmemesiydi. Zira İstanbul'daki müttefik büyükelçilerinin kontrolü kendi aralarında tartışmayı getirecekti. Komisyon sadece finansal karakterde olmalıydı. Lloyd George'a göre ise, İstanbul'un genel kontrol sorunu çözülsün boğazlar sorununun çözümü kolaylaşacaktı. Nitekim boğazların kontrolü büyük oranda askeri bir problemdi. Boğazların nasıl açık kalabildiği sorusunu ise savaştan evvel Türk Sultanı üzerindeki kesin kontrole bağlanmalıydı. Sultanın müttefiklerin yüzüne kapıları kapadığını ve iki yıl savaşın devam ettiğini hatırlatan Lloyd George, kendilerinin en kısa yoldan Romanya ve Rusya'ya yardım ulaştırılmadıklarını hatırlatmıştır. Gelecekte de kendilerinin engellenebileceğini, fiziksel kontrolün kurulmasının zor olduğunu söyleyen Lloyd George, Gelibolu'da kurulacak en az 30.000 kişilik askeri bir üsle boğazların kontrol edilebileceğine dikkatleri çekmek istemişti. Buna karşı Nitti, sorunun çözümünün çok da zor olmadığını, boğazların kontrolünün Türk hükümeti ve İstanbul'un kontrolüyle sağlanacağını ileri sürmüştü. Nitti'ye göre ortaya atılan üç öneri şöyleydi. Birincisi, Türk Sultanının İstanbul'da bırakılması, ikincisi geçmişte olduğu gibi İstanbul'un Avrupa barışına tehdit olmasının engellenmesi, üçüncüsü ise İstanbul'un yakın doğunun en büyük ticari pazarlarından biri olmasının istenmesiydi. Türk Sultanının İstanbul'da herhangi bir asker bulundurup bulundurmayaacağına konsey karar vermek zorundaydı. Zira Roma İmparatorluğu günlerinde hiçbir Türk askerinin şehre girişine izin verilmemişti. Nitti kendisinin Vahideddin'in şehirde kendisine eskort olarak bir alay edinmesine karşı olmadığını ifade etmiştir. Bununla beraber müttefikler boğazları kontrol etmek için askeri kuvvet teşekkül ederlerse İtalya devleti, İngiliz ve Fransızlarla eşit sayıda asker verebilirdi. Fakat bu sayı 30.000 olmamalıydı. Lord Curzon ise, müttefiklerin İstanbul'da daima "ehliyesiz ve uysal Türk" göremeyecekleri kanaatindeydi. Zira Türk orada bırakılırsa aktif, ihtirash, güçlü milliyetçi güdülerle donanacaktı. Ona göre yapılması gereken, bu gücün Almanya ile entrikalar kurmaması, canlanan Rusya ile ilişkiye girmemesiydi. Bunun önlenmesini ise kendisi, "bu sadece Türkü merhametimize almak olur. Bunu gerçekleştirmek için kara ve deniz güçlerimizin boğazları kontrolü gerekecekti." şeklinde formüle etmişti. Özetle görüşmede müttefikler, boğazlardan serbest geçişin devamı için uluslararası askeri işgalin gerekli olduğu konusunda mutabık kalmış, askeri taahhütler ise en asgari limitlere indirilmeliydi. Ayrıca, boğazlardan serbest geçiş sağlandıkça İstanbul'un işgali politik sebeplerle arzu edilmemiş vesahil kesimlerini işgaleden Türklerin tamamensilahsızlandırılmasına karar verilmişti¹³. Görüşmelerden de anlaşılabilirdiği gibi müttefikler arasında İstanbul'un geleceği ile ilgili net bir politika belirlenmemiştir.

13 Woodward, Butler, *a.g.e.*, Ser. 1, Vol. 7, Reference: I.C.P. 28. (Feb 14, 1920), s.84-85. Osmanlı Devleti'nin Maliye Vekili Tevfik Biren 5 Ocak 1921'de bir not almıştı. Notta, Osmanlı Hükümeti'nin İstanbul'un Türklere bırakılması karşılığında İzmir ve Trakya'yı terke muvafakat ettiği ve bu durumun kendilerine daha evvel bildirildiği hakkında Lloyd George'un bir nutuk irade ettiği yer almaktaydı. İstanbul'daki bazı gazetelerde yer alan haber hakkında Tevfik Biren, bakanlığı esnasında böyle bir şeyin vukuunu iştirmediğini ve hiçbir kabinenin böyle bir uzlaşmaya cevaz vermeyeceğini dile getirmekteydi. Bk. *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, (Haz. Fatma Rezan Hürmen), Pınar Yayınları, İstanbul 2006, s.441.

2. Paris Barış Konferansı Sırasında Tartışmalar

Paris Barış Konferansı devam ederken dünya kamuoyunda İstanbul'un ve Osmanlı Devleti'nin geleceği tartışılmaktaydı. Haftalık bir Fransızca gazetesinin İstanbul hakkındaki bir makalesini sütunlarına taşıyan İleri gazetesine göre, Türkiye'de yaşayan herkes için hakikat olan İstanbul'un Türk kalmasıydı. Diğer taraftan Batılı devletlerin boğazlarda serbest geçişi sağlamak, ölümünü istemedikleri Türkiye üzerinde vesayet tesis etmek istemeleri gayet açıktı. Eski Osmanlı İmparatorluğu arazisinde dolaşıldığında toprakların önemli bir kısmının Türk olduğu ve bu arazinin Wilson Prensiplerine göre meşru bir surette Türk ırkına ait olduğu anlaşılacaktı. İstanbul ve İzmir'de çeşitli unsurların olduğunu hatırlatan gazete Rumları, "düne kadar fes giyme hakkına sahip olmakla iftihar eden binlerce Osmanlı Rum'u aralarında birçoklarının ancak Rumca konuşabildiğini ve şark medeniyetlerine hiçbir fabrika, bir yol, yararlı bir iş yapmamakla beraber Osmanlılardan kazandıkları paralara medyun olduklarını birdenbire unuttular." şeklinde tavsif etmekteydi. İstanbul'dan Trakya'ya, İzmir'den içeriye girdikçe Türklerin yoğun olarak yaşadıklarına vurgu yapan gazeteye göre, Anadolu mahsulatının doğal çıkış yeri olan limanlardan Türkler mahrum edilemezdi. İzmir'de de aynı durumun gözlemlenebildiğini ifade eden gazeteye göre, Asya sahillerinde dağınık birkaç bin Rum'un menfaati için dahildeki Türkleri unutmamak gerekiyordu. Gazete Türklerin kendi limanlarını ve Fransız nüfuzunu istemede haklı olduğunu ortaya atmaktaydı. Gazete, Fransa'nın himayesindeki İstanbul'un İngiltere himayesindeki Bağdat'a mâni teşkil etmeyeceğini ileri sürmekteydi. Gazete ayrıca, Milletler Cemiyeti'nin daima gözetim altında tutacağı Fransız nüfuz ve menfaatinin Suriye gibi geniş bir memlekette nüfuz muntıklarını temin için İngiltere ile Fransa arasında bir anlaşmaya varılmasını önermekteydi¹⁴.

Mütareke günlerinde Türkiye'ye yönelik -daha dar bir açıdan İstanbul'un paylaşılabilmesi sorunu- Fransa'nın politikasını yine bir Fransız gazetesi açık bir şekilde özetlemekteydi: "Hangi Açıdan bu ana sorunlar düzenleniyor. Hangi prensipleri takip edeceğiz ve en sonunda İstanbul ve Türklere karşı ne yapacağız? İyi yapılandırılmış bir doktrin göremiyoruz. Ne de Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesini görebiliyoruz. Şayet gerçekten müttefiklerin kafalarında kararlaştırılmışsa, -bundan başka bir yönden düşünüldüğünde- aralarında daha fazla mirastan pay koparma mücadelesi var. Şayet sadece biri için düşünülürse bu politika çok fazla uygulanamazdı. Orada bizim açımızdan iyi tanımlanmış Fransız politikasını takip ediyoruz. Türklerin Avrupa'dan atılması bir şakadır. Ya sonra? İstanbul ne olacak? Temelde herkesin bildiği bu tarz bir şehrin kimseye yar olmayacağıydı. Herkes İstanbul'un kimsenin eline düşmeyeceğini hissediyor. Bu yüzden İstanbul'un Türklerin elinde kalması en uygun çözüm olacaktır. Bitkin, bloke edilmiş, daha az rahatsız edici Türk boğazlar açısından ehvendir."¹⁵

14 İleri, 7 Haziran 1919.

15 L'action Française, 17 Mai 1919.

Türkiye ile ilgili iki bariz sorun olduğunu sütunlarına taşıyan Times bunlardan ilkinin, kıta sahanlığı olarak küçük olsa da Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları olarak görmekteydi. Zira bu topraklar stratejik açıdan öneme haiz İstanbul'la beraber boğazların kuzey kıyılarını kapsamaktaydı. Diğerisi ise Almanya ve Avusturya'dan büyük topraklara sahip Anadolu olup, nüfusu ise İspanya'ya denkti. Times, Avrupa Türkiye'sinin nihai paylaşılmasını ve İstanbul'un geleceğini Paris Konferansı kararlarına dayandırmaktaydı. Times'a göre, İstanbul ve civarındaki topraklar büyük çoğunlukla Greklerden müteşekkilsen İstanbul Greklerin hakkıydı. Zira tarihin başlangıcından beri İstanbul bir Grek şehriydi. Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olan şehir Grek'ti. 15. yüzyılda Türklerin eline geçen şehirde Grek unsur sayısal açıdan fazla olanlardan biriydi. Marmara ve boğaz kıyısı ise tarihte nüfusça Helen'di. Fakat Yunanistan gibi küçük bir ülkeye bu denli stratejik mevki vermenin sakıncaları vardı. Bir kere Bulgaristan'ın Ege'ye çıkışı kesilecekti. Bu durum Yunanistan'ı yeni bir Rusya yapacaktı. Yunanistan en azından şu anda hazır olmadığı sorumluluklarını başkalarına empoze edecekti. Paris'te müzakere edilen ikinci çözüm ise İstanbul ve boğazların Milletler Cemiyeti mandası altına alınmasıydı. İstanbul'un Milletler Cemiyeti'nin başkenti olarak seçilmemesine üzülenler hiç de az değildi. Zira böyle olsaydı toplantılar için muayyen bir merkeze sahip olarak Milletler Cemiyeti, Roma'daki papaların vaktiyle sahip olduğu tarzda dünyevi bir iktidarı icra edebilmiş olacaktı. Tartışma konusu olan müzakerelerden biri de İstanbul'un Anadolu'dan ayrılarak-Avrupa'daki topraklarıyla- Amerikan mandası altına alınmasıydı. Bu durum Türk Sultanlığı'nın elimine edilmesi anlamına gelecekti. *"Bu en azından yeteneksiz hasta adamın 500 yıl sonra Avrupa'dan atılması anlamındaydı"*. Türk Sultanının sadece Türk imparatorluğunun başı olmadığını, İslam dünyasının ruhani önderi olarak kabul edildiğini hatırlatan Times, aksi bir durumun Britanya Hindistan'ı ve diğer İslam ülkelerinde protestoları doğuracağı kanaatindeydi. Times'a göre, Havana'da başardığı gibi Amerika'nın İstanbul mandasını üstlenmesini Avrupa milletleri istiyordu. Zira tüm Avrupa İstanbul'un tek bir Avrupalı gücün hakimiyetine geçmesine karşıydı. Şayet Amerikan mandası İstanbul, Anadolu ve Ermenistan'a kadar uzayacaksa, Amerikan hükümetinin rolü daha zor ve büyük olacaktı. Bunun anlamı 250.000 Amerikan askerinin adı geçen coğrafyada konumlanması demektir. Manda aynı zamanda büyük bir endüstriyel organizasyon göreviyle kaçınılmaz şekilde Ortadoğu'daki sorunlara bulaşmayı getirecekti. Gerçekte Avrupa, imkanlarının ötesindeki Doğu Sorunu gibi büyük bir sorunun çözümünü Amerika'ya havale etmekteydi. Times, İstanbul'un dünyada neredeyse diğer şehirlerden daha fazla savaşa sebebiyet verdiğini iddia etmekteydi. Gelecekte bu durumun daha az görüleceğine çok zor inanılacağına altını çizen Times, Grek ve Bulgar ihtiraslarının devam edeceğini ifade etmiştir. Times'a göre, Rusya'nın gelecekte yönünü tekrar güneye çevireceği günler gelecekti. Ayrıca müttefikler kendilerini hiç de iyi karşılamayacak yedi milyon Türk'le karşı karşıya kalacaktı¹⁶.

16 Times, 11 June 1919.

Paris Barış Konferansı'nda ortaya atılan önerilerden biri de İstanbul Devleti olmuştu. Clemenceau'nun buna yanıtı, İstanbul kentini ve boğazları aşacak genişlikte bir devletin sorumluluğunu kabul etmenin çok zor olduğu noktasındaydı. Türkiye ile barış ciddi olarak ele alınmaya başlandığında konu tümüyle ortadan kalkmıştır¹⁷.

İstanbul'un Amerikan mandası altına alınmasını savunanlardan biri de Winston Churchill'di. Dışişleri Bakanı Balfour Türklerin İstanbul'dan atılması ve İzmir'in Yunanlılara bırakılmasına taraftarsa da Anadolu'nun manda altında bırakılmasına karşıydı. Lloyd George da daha sonra pratik gerekçelerle İstanbul ve Anadolu'nun Amerikan mandası altına alınmasını tasvip etmiştir¹⁸. Amerikan Başkanı Wilson'a göre, Asya'da tesis edilecek mandalar hususunda ABD'nin yük alması uzun sürecek. Zira, hiç istenmeyen bir yükün omuzlanması için Amerikan kamuoyunun buna inandırılması gerekliydi. Burada en belirleyici öge asker bulundurma zorunluluğuydu¹⁹.

İstanbul'u her biri başka bir nedenle veya art niyetle olsa da Türk bırakmak zorunluluğunu duyan İtilaf Devletleri'nin başlıca korkuları, Türk Milleti'nin umutsuzluğun son duvarına dayanacak olursa birden şahlanması olasılığıydı. Buradaki hesap hataları ise, İstanbul'un ellerinden alınmaması ve padişahın saltanatının sürmesine izin verilmesinin Türklerce yeterli sayılacağına kendilerini inandırmalarıydı. Tepkilerine önem verdikleri bir diğer unsur da dünya Müslümanlarıydı. Zira halifenin geleceği dünya Müslümanlarının İtilaf Devletleri'ne bakışını etkileyecekti²⁰. Osmanlı Devleti'nin paylaşım görüşmelerinin gerçekleştirildiği Paris Barış Konferansı'nda da İtilaf Devletleri gerek aralarındaki çıkar çatışmaları, gerekse dünya konjonktürünün etkisiyle ortak bir noktada buluşamamıştır.

3. Lordlar ve Avam Kamarası'ndaki Tartışmalar

25 Mart 1920'de Avam Kamarası'nda 1908-1916 arasında başbakanlık yapan Mr. Asquith, Osmanlı Devleti'yle alakalı universal olarak iki meselenin gündemde olduğunu ileri sürmüştür. İlki, Osmanlı Hükümeti'nin etkin bir idari ve yönetim mekanizması olarak Avrupa'nın herhangi bir parçasında devamının bir tehlike ve anakronizm olmasıydı. Öteki ise, stratejik önemi olan boğazların kontrolünün nihayet Osmanlı Hükümeti'nin elinde olmamasıydı. Asquith, milletlerarası bir mesele olan İstanbul'un, direkt veya dolaylı olarak Milletler Cemiyeti'nin kontrolüne girdiğini hatırlatmıştı. Ona göre, açık bir sır vardı ki o da, İngiliz Hükümeti'nin uzun zamandır İstanbul'dan Türklerin fiili olarak

17 Osman Olcay, *Sevr Antlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara 1981, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1981, s.17.

18 Raj Kumar Trivedi, "Constantinople and British Cabinet", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 47, II (1986), p.82.

19 Laurance Evans, *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2004, s.104.

20 Olcay, a.g.e., s.25.

çıkartılması taraftarı olmasıydı. İngiliz Hükümeti, daha evvel Hindistan'daki Müslüman unsurların dinsel ve geleneksel duyarlılığına boyun eğmişti. Onlar için İstanbul'un geleceği geleneksel ve dinsel hassasiyetlerini etkilemeksizin ikincil önemde değildi. Tutarsız iddiaları olan Hint Müslümanları, geçmişte Osmanlı Devleti'nce yönetilen Müslümanların kutsal yerlerinin Hristiyan bir gücün egemenliği altına girmesini nefretle izlemekteydi. Zira Hint Müslümanlarına göre, provakasyon olmaksızın gerekçesiz bir şekilde merkezi güçlerle savaşa dahil olan Osmanlı Sultanı yenilginin hak edilmiş sonuçlarından dolayı suçlanmamalıydı. Asquith, bu durumu şu şekilde izah etmekteydi: *"Sınırlı sorumluluklar açısından Halife bile olsa savaşa devam edemezdi. Halifenin, kutsal toprakları içeren Arabistan, Suriye, Filistin ve Mezopotamya'nın direkt veya dolaylı olarak Osmanlı egemenliğine bırakılmayacağını öğrenmesi iyi oldu"*. Asquith, İslam dünyasının tamamında Vahideddin'in İstanbul'dan sürgün edilmediğinin ilanını, Sultanın siyasi cihetten geri çekilmesini imkânsız hale getireceği kanaatindeydi. Asquith'e göre, şayet Türk Sultanının entrikalarla bir Hristiyan gücünü diğerine karşı oynadığı - Abdülhamit'in yürüttüğü 30 yıl hem kendi imparatorluğuna hem de dünyaya karşı korkunç etkileri olan - İstanbul'daki eski pozisyonuna geri dönmesi kabul edilebilir değildi. Fakat Vahideddin'in İngiliz Hükümeti veya büyük güçlerce dikkatle izlendiğinden haberi yoktu. Asquith'e göre, *"üzerinde daha fazla düşündükçe Batıların Sultan'ın Vatikanlaştırılması adını verdikleri politika, Sultan'ı bundan daha etkin bir pozisyona koymaksızın meseleyi halletmeye mütemayildi"*. Asquith, Türk Sultanının tüm dinsel ve ruhani sıfatlarla halifeliğin getirdiği ritüelleri yapıp camiye gitmesinin dahi önünün açılması ve İstanbul'da bırakılmasına müsaade edilmesini, tek başına tüm kudretini muhafaza anlamına geleceğini öne sürmekteydi. Böylece hükümet etme sorumluluğu ve politika Türk Sultanının elinde olmayıp büyük güçlerin elinde olacak ve Sultan da Milletler Cemiyeti'ni tercih edecekti. Asquith için, Asya'dan feragat edecek bir Türk Sultanı sınırlı şartlarda İstanbul'da bırakılsa kötülöklere imza atan hükümeti için de en iyisinin bu olacağı kanaatindeydi²¹.

30 Mart 1922'de Lordlar Kamarasında Lord Curzon Trakya ve İstanbul'un geleceği hakkında konuşmuştu. Lord Curzon'a göre, hem Halifelik makamı hem de Türk imparatorluğunun tarihi ve doğal başkenti İstanbul Türklere verilmeliydi. Büyük güçlerin politik sebepler haricinde İstanbul'daki işgali devam ettirme niyetlerinin olmadığına işaret eden Lord Curzon, bir yıl evvel yeni bir barış antlaşmasının imzalanması halinde İstanbul'un boşaltılmasını teklif ettiklerini öne sürmüştür. Ona göre, İstanbul'da bırakılacak Türk Sultanına sınırlı miktarda kuvvet verilecekti. Buradan hareketle Türkiye'nin başkenti olarak kalacak İstanbul, Türklerin bir zamanlar çok yakın oldukları dini ve ırki komşularından doğabilecek askeri tehditlerden azade kılınmalıydı. Üstelik Sevr Antlaşması'nda İstanbul'un Avrupa'daki sınırları belirlenmişti²².

21 *Times*, 26 March 1920.

22 <https://parlipapers.proquest.com/parlipapers/docview/t71.d76.lds51v0049p0-0042?accountid=13654>. (Erişim Tarihi 27.02.2022).

Curzon'un bahsettiği Sevr Antlaşması'nda, Osmanlı hükümetinin İstanbul üzerindeki hukuk ve tasarrufuna hanel gelmemek şartıyla antlaşmaya taraf devletler, padişahı İstanbul'da ikametle birlikte Osmanlı Devleti'nin başkentini muhafaza etme konusunda serbest bırakacaklardı. Fakat Osmanlı hükümeti ekalliyetlerin dini, ırki, lisani hukukunu ihlal ettiği taktirde İtilaf Devletleri verdiği taahhütleri tadil etme hakkına sahipti²³. Savaş ve barışta tüm gemi ve uçakların geçişine açık olan boğazlar bir komisyon tarafından yönetilecekti. Antlaşmasının içeriğindeki askeri, bahri, havai hükümlerin icrası İtilaf Devletleri tarafından tayin edilecek kontrol komisyonlarınca denetlenecek ve bu komisyonların merkezi İstanbul olacaktı²⁴. İngiliz parlamentosundaki tartışmalar göstermektedir ki, İngilizler kerhen Türklerin İstanbul'da bırakılmasına razı olmuştu.

4. Yunanistan'ın İstanbul Politikası

Kuruluşundan beri İstanbul'u almayı kendine hedef edinen Yunanistan için işgal yılları bulunmaz fırsattı. Nitekim, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin Atina'da husule getirdiği sevinçle Atina'da 101 pare top atışı yapılırken kilise çanları çalmaktaydı. Sevr kararlarının Yunanistan için yeterli olmadığını savunan Yunan kamuoyu artık Küçük Asya'daki stratejik, verimli toprakları istemekteydi. Eskişehir yolunun Ankara'ya değil de İstanbul'a gittiğini dile getiren Yunan kamuoyuna göre, Anadolu'daki savaş 100 yıl önce başlayan Yunan bağımsızlık savaşının son aşamasıydı. Üstelik Yunanistan'ın empoze edeceği barış Avrupa'nın da çıkarına olacaktı. Elen topraklarının son karışı kurtarılmadıkça büyük Elen ideali gerçekleştirilemezdi. Nitekim, İstanbul esir Elenlerin yaşadığı bir şehirdi. Venizelos vaktiyle İstanbul'un uluslararası bir devlet olmasını isterken, artık Yunanistan'ın İstanbul'u isteyeceği her tarafta konuşulmaktaydı²⁵.

Kütahya önündeki galibiyetlerinden güç alan Yunan kamuoyunda, İstanbul'un Türklerde bırakılması Sevr Antlaşması'nın Türkler tarafından tatbik edilmesine bağlıdır şeklinde görüşler yer bulabilmekteydi. Zira, Londra Konferansından İstanbul Türkiye'si Ankara Türkiye'si ile birleşmişti. Yunan kamuoyuna göre, artık Sevr Antlaşması hükümsüz olduğundan Yunanistan'ın İstanbul sorununu ortaya atmaya hakkı vardı. Üstelik İstanbul etnik, tarihi, coğrafi bakımdan Elenlerindi. Zira Türkler İstanbul'un güvenliğini sağlayamamakta dolayısıyla koruyamamaktaydı. İstanbul sorunu çözülmedikçe Türklerle barış yapılmamalıydı. Yunan basını ortada iki Türkiye olmadığını yalnız İstanbul Türkiye'si olduğunu öne sürüyordu²⁶.

23 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, I, Ankara 1953, s.544.

24 Erim, *a.g.e.*, s.594.

25 Bilal Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e*, Bilgi Yayınları, Ankara 2016, s.134-135.

26 Şimşir, *a.g.e.*, s.138.

Yunanlılar tarihi emellerini Büyük Taarruz öncesinde kuvveden fiile çıkarmak isteyeceklerdi.

Kütahya-Eskişehir Savaşları'nın ardından Yunanistan'da İstanbul'un da kolayca işgal edilebileceği yönünde umutlar güçlenmişti. İstanbul'daki Rumların da vereceği destekle İstanbul'un işgalinde zorlanılmayacağı düşünülmüştür. Ayrıca İngiliz yönetiminin de doğrudan olmasa da kendilerini destekleyeceklerine inanmışlardır. Hatta Atina basınında İngilizlerin Yunanistan'ın İstanbul'u işgal etmesine taraftar olduğuna dair haberler de yer almıştır. Yunan Başbakanı Gunaris ise bunu daha ileriye götürerek İstanbul ve Boğazlar bölgesinde otonom bir devlet kurulacağını, Yunanistan ve İngiltere'nin ise bu devletin garantörlüğünü üstleneceğini açıklamıştır²⁷. Yunanlıların Küçük Asya macerasında en büyük destekçisi İngiltere'ydı. Hatta o dönemde Fransa Dışişleri Bakanı Briand Lord Curzon'un, "Eğer Yunanlılar İstanbul'u işgal etmek isterse buna kim mâni olabilir?" sorusuna, "Bizim Kilikya'da 80 binden fazla askerimiz var. Bu askerler icabında Türklerle müştereken hareket ederek, buna mâni olurlar" şeklinde karşılık vermesi üzerine bu sefer de Lord Curzon hayretle, "yok bunu yapmazsınız" deyince aldığı cevap ise "hay hay yaparım" olmuştu²⁸.

Yunanistan'ı mütecaviz politikaya iten Anadolu'da Batı cephesinde Temmuz 1922'ye kadarki hareketsiz durumdu. Durumdan vazife çıkaran ve 27 Temmuz'da Batı Anadolu'nun muhtariyetini ilanına giden Yunanlılar, Trakya'dan İstanbul'a yönelik bir hareketle bazı başarılar kazanabileceklerine inanmışlardı. İstanbul ve boğazların İngiliz kontrolü altına girmesi demek olan böyle bir hareketi hoş karşılamayan Fransa ve İtalya, müşterek bir nota ile Yunan taarruzunun İstanbul'daki müttefik kuvvetlerince püskürtüleceğini ilan etmişlerdi²⁹. General Papulas'ın yerine 21 Mayıs 1921 tarihinde Başkomutanlığa atanan General Hacıanesti, İstanbul'a karşı yapılacak bir harekât için 13.000 kişilik bir kuvvetle iş yapılamayacağı düşüncesiyle Trakya'daki birliklerin Batı Anadolu'dan asker çekilerek takviye edilmesini istemişti³⁰. Daha evvel planlarını yapan Yunan genelkurmayının emriyle Yunan savaş gemileri manevra

27 Nuray Özdemir, "Büyük Taarruz Öncesi Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Planı", *Büyük Taarruzun 90.yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, 2-4 Ekim 2012 Uşak, (Yayına Hazırlayan Arzu Güvenc), s.865.

28 Ali Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1948, s.149-150. Osmanlı mirasının paylaşılması konusunda hevesleri çelişen Yunan-İtalyan rekabeti milletlerarası platformlara taşınmadan İzmir ve İstanbul'da yaşamaya başlamıştı. İtalyan temsilci Yunan temsilciyi saf dışı etmeye çalışırken kendi hakkındaki düşüncelerden haberdar olan Yunan komiseri İngiliz desteğinde görevini yapmaya çalışmıştır. Bk. Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.32.

29 Tefrik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1955, s.433.

30 *Türk İstiklal Harbi*, C II, Batı Cephesi 6. Kısım 6. Kısım 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s. 221. Diğer taraftan Yunanlılar Çatalca civarına karakollar inşa ederek tahkimat yapılmaktaydı. Bk. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM, 20/14, 30 Mayıs 1332/ 30 Mayıs 1922.

bahanesiyle 27 Temmuz'da Marmara'ya açılmış, Anadolu'dan iki tümenlik kuvvet deniz yoluyla gizlice Trakya'ya yollanmıştı. Kolordularına güvenen Yunanlılar kendilerine karşı koyabilecek Türk kuvvetlerinin güvenlik kuvvetleri dahil 9.000 kişi olduğunu biliyorlardı³¹. Buradan hareketle 29 Temmuz'da Yunan dışişlerine çağrılan Atina'daki İngiliz sefirine bir nota verilmiştir. Nota barışın yapılabilmesi için İstanbul'un muhakkak surette kendileri tarafından işgalinin tek çıkar yol olduğu geçmekteydi. Yunanlılar kararlarını uygulamak için her türlü çabayı göstermeye niyetliydi³².

Yunan kralını Ankara'ya doğru savaş naraları atan, savaştan anlamayan ve Yunan kuvvetlerinin Anadolu'da ilerlemesini yabanıl, hazırlıksız, düzensiz olarak niteleyen müttefik işgal orduları başkomutanı Harington'un, Yunan savaş gücü hakkında verdiği rapor Lloyd George tarafından beğenilmemiştir. Raporunda Harington, Yunanlıların herhangi bir direnişle karşılaşmadan ilerledikleri halde ciddi bir saldırıya karşı dayanamayacakları görüşüne yer vermişti. Hatıratında Harington şu cümlelerin altını çizmekteydi: "Yunanlılar işleri daha da kötüleştirmek istercesine, müttefiklerin elinde olan İstanbul'a saldırmak amacıyla, Doğu Trakya'ya 50.000 asker göndermişti. Bu çılgın projeye gerçekten inanmadım. Sir Henry Wilson'ın, uzun menzilli topların menzilini düşürmesine karşın, her zaman dünyanın en güzel konumuna sahip bir yer olarak tanımladığı, Çatalca'ya gözlem amacıyla kendim gittim. General Charpy'ye onları Fransız ve İngiliz birlikleriyle savunma görevini verdim..."³³

3 Ağustos'ta Avam Kamarası'nda Mr. Malone hükümetin, müttefik notasına karşın Yunanistan'ın İstanbul'a yönelik olası bir harekâtı konusunda bilgisinin olup olmadığını sormuştur. Mr. Malone, Yunanistan'ın İstanbul'u işgalinin ciddi sonuçlara gebe olacağını düşünmekte ve hükümetten ne gibi tedbirler aldığını sormuştur. Lloyd George ise ilk soru hakkında bilgisinin olmamakla beraber ikinci soru hakkında gerekli tedbirlerin alındığını ifade etmişti. Lloyd George ayrıca kendilerine gelen bilgilere göre, Yunanlıların Anadolu'da inşa ettikleri İyon devletini bağımsız değil de otonom bir hüviyete büründüreceklerini ve lokal Hristiyanları tehcir ve sözde katliamdan koruyacaklarının sözünü verdiklerini söylemişti³⁴. Mösyö Poincare, General Pelle'ye yolladığı talimatta Yunanlıların mutlaka İstanbul'a girişlerine engel olunmasını, hatta İngilizler Yunanlılar lehine hareket edecek olursa Fransız askerlerinin münferiden harekete geçmesini istemişti³⁵. Bu arada gelişmeler karşısında Sovyet Rus temsilcileri de sessiz kalmamıştı. Sovyet Rusya'nın

31 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978, s.130.

32 Walder, *a.g.e.*, s.201.

33 Charles Harington, *Sömürge Valisinin Himayesinde Vahdettin'in İhanetleri ve İşgal İstanbul'u*, (Çeviren Atilla Oral), Demkar Yayınları, İstanbul 2013, s.21.

34 <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1922/aug/03/greece-and-turkey>, (Erişim Tarihi 27.02.2022).

35 Türkgeldi, *a.g.e.*, s.149.

Ankara Büyükelçisi Aralov, İstanbul'u Türklerin elinde alma girişiminde bulunanların Sovyetlerin de düşmanı olduklarını ilan ettikten sonra Yunan tehdidini bir İngiliz oyunu olarak nitelemişti. Ona göre bu durum, Londra'da toplanan konferansta bir adım öne geçme çabasından başka bir şey değildi. Yoksa İstanbul'u Yunanlıların işgal etmesi mümkün değildi. Aksi halde bile İstanbul'un yönetimi İtilaf Devletleri'nin elinde kalacaktı. Yunanlıların yönetimi alması İtilaf Devletleri'nin hükümsüz olması manasına gelecekti³⁶. Bir diğer bakış açısı ise, Yunanistan'ın İstanbul üzerine yürüyüşü Konstantin'in sarsılan itibarını iade edeceği gibi, ordunun kendine güvenini pekiştirecek ve pazarlığa girişmek için bir başlangıç olacaktı. Churchill'e göre Yunanlıların İstanbul'u geçici işgallerine izin verilseydi Yunan ordularının Anadolu'dan kaçışı şerefli bir barış görüşmesine evrilebilirdi. Balkan Savaşları'nda olduğu gibi gözler yine Çatalca'da kurulacak tahkimata ve Harington tarafından görevlendirilen Fransız Generali Charpy'e çevrildi. Generalin emrindeki birlikler hemen siper kazmaya koyulmuştu. Charpy İngiliz elçiliğinin de onayladığı bir bildiriyle, işgal kuvvetlerine karşı girişilecek bir saldırıya iki devletin ortaklaşa karşı koyacağını ilan etmişti. İngiliz donanmasının Marmara'da bir gösteri yapmasından sonra Lloyd George da müttefiklerine uymak durumunda kalmıştı. Yunanlıların geri çekilmesiyle İngiliz savaş gemileri kürek yarışı gibi eğlencelere yönelmişti. Bu durum Yunanlıların Anadolu'daki savunmalarını zayıflatmıştır³⁷.

Her şeye rağmen Lloyd George bir türlü vaz geçemediği Yunan severliğiyle Yunanlılara bir umut ışığı olmaktaydı. 4 Ağustos'ta Avam Kamarasında verdiği demeçte Lloyd George, Mustafa Kemal Paşa'nın Yunanlıların Anadolu'yu terk etmelerini şart koştuğunu, fakat Yunanlıların gerideki Hristiyanlar için buna yanaşmayacağını öne sürmüştür. Barış için bu durumun kabul edilemeyeceğini söyleyen Lloyd George'a göre, Yunan ordusu askeri üstünlüğünü düzenli çatışmalarda göstermiş, sadece arazinin yapısı ve ulaştırma hatlarının uzunluğu dolayısıyla yenilgiye uğramıştı. Şu ana kadar Yunan ordusu kadar ileriye gidebilen bir orduya şahit olmadığını söyleyen Lloyd George, Avrupa'da hiçbir ordunun cesaret edemeyeceği son derece tehlikeli bir harekât başlatan Yunan ordusunun büyük savaşlarda başarılı olduğunu iddia etmiştir. Kemalistlerin barışı kabul etmeyeceğini ve Yunanlılara tatminkâr barış koşulları vermeyeceklerinin altını çizen Lloyd George, İngilizlerin Yunanlılara savaşa tüm güçleriyle devam etmeleri için müsaade etmediğini dile getirmişti. Lloyd George'a göre Kemalistler, son 10-12 yıldan beri silah altında olan, savaşlardan yorulmuş halkı bitap düşürürken, kaynakları sınırlı bu küçük

36 Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.180.

37 Lord Kinros, *Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar, 12. Basım, İstanbul 1994, s.362. Yenigün Gazetesi'ne göre, Yunan birlikleri İstanbul'a doğru yürümek hevesiyle ilerleyip hatt-ı fasılı geçmek isteyince hattın karşı tarafında bulunan Fransızlar bunu önlemek için silah kullanmıştı. Bunun üzerine 28 Temmuz'da Yunan birlikleri siper kazıp savunma önlemleri alan Fransız birliklerinin mukavemeti ile karşılaşarak geri çekilmiştir. Bk. Yeni Gün, 1 Ağustos 1922.

ülkeyi yorarak en sonunda çökertecekti. İngiltere bu durumun sonsuza dek sürmesine izin vermemeliydi³⁸. Lloyd George'un Avam Kamarası'nda böyle bir konuşmayı yapmasının yegâne amacı Yunan severliğinin dışında, Yunanlıları tekrar kuvvete başvurarak savaşa kışkırtmaktan ibaretti.

Lloyd George İngiliz parlamentosunda yaptığı daha sonraki bir konuşmada İstanbul'un neden Türklere bırakıldığını şu sözlerle açıklık getirmiştir. *"Türkiye'nin başkentini Anadolu'nun herhangi bir yerinde, ona yetişmeye gücümüz yetmeyecek şekilde İngiltere'den uzaklaşmış görmektense, İstanbul'da İngiliz toplarının tehdidi altında bulundurmamak istedik..."* İstanbul'a olası Yunan askerinin girişi Türk basınında da değerlendirilmişti. Nitekim Türk basını, Yunan işgalinin Türklerin cephedeki dayanıklılık ve azmini, cephe gerisindeki milletin birliğini pekiştireceğini ve Türk Milleti'nin İngiltere'ye karşı olan kinini bir kat daha arttıracığı kanaatindeydi.³⁹

Marmara Denizi'ndeki çok güçlü bir İngiliz filosunun varlığı, Çatalca hattında mevzilenen müttefik kuvvetleri Yunanistan'ın İstanbul'u işgal rüyalarına set çekmişti. Müttefikler arasındaki çıkar çatışmalarını son derece iyi analiz eden Mustafa Kemal Paşa Yunanlıların stratejik bir hata yaparak iki tümenlerini Trakya'ya geçirmeleriyle taarruz vaktinin geldiğine karar vermişti. Zira Anadolu'daki Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki fark kapanmıştı.

5. Büyük Taarruz Sonrası Tartışmalar

Türk Ordusu'nun İzmir'e girişi Batı basınında geniş yer bulmuştu. The Washington Post Mustafa Kemal Paşa'nın Batılı güçlere rağmen İstanbul'a girmeye kalkması durumunda Balkan devletlerinin onu kendilerine hasım kabul edeceklerini ileri sürmüştür. Adı geçen gazeteye göre hali hazırdaki durum 1914'ten beri en büyük krizdi. Gazete, tehlikenin bertaraf edilmesi için Avrupa başkentlerinde toplantılar düzenlendiğini, Mustafa Kemal Paşa'nın ordularının ise çok yakında İstanbul kapılarını döveceğini iddia etmekteydi. Gazete, *"Bir kez onun bayrağı Aya Sofya camininin üzerinde dalgalandı mı hilal ve haç arasındaki mücadele başlayacaktı"* iddiasını sütunlarına taşımıştı⁴⁰.

The Times Lozan Konferansı'nın başladığı günlerde Millî Mücadele'de Türk Milleti'nin başarısı için bir değerlendirme yapmıştı. Times'a göre, müttefiklerin kararsızlığı, anlaşmazlıkları ve küçük şeylerle uğraşmaları zamanla asıl konuda uzlaşamamaları sonucuna varmıştı. Politikanın vahim neticesi Büyük Britanya'nın dışarıdaki gelişmelere kayıtsız kalmasıyla ortaya çıkmıştı. Ayrıca Bolşeviklerin savaşa karşı oluşu, Ortadoğu'da sıklıkla duyulan fakirlik *"Kemal'i sahte bir Napolyon"* yaptı. Halkın batıl inançlarıyla cehaletinin Mustafa

38 https://api.parliament.uk/historichansard/commons/1922/aug/04/neareast#S5CV0157P0_19220804_HOC_127, (Erişim Tarihi 27.02.2022).

39 Gülmez, a.g.e., s.179-180.

40 *The Washington Post*, 17 September 1922.

Kemal Paşa tarafından sıklıkla kullandığı ve en önemli gücü olduğunu iddia eden Times, İngiliz kibrinin Müslümanları etkilediği ve onların gözündeki Mustafa Kemal Paşa'nın İngilizlere hakaret ederek meşruiyet kazandığını sütunlarına taşıyordu. Times'e göre, Britanya milletinin çöküşüne dair Mustafa Kemal Paşa'nın yükselişiyle tarihlendirilen samimi bir kanaat vardı. Müttefikleri provoke etmekten başka hiçbir şey Kemalistleri sevindiremezdi. Kemalist hareketi Alman militaristleri tarafından hazırlanan bir hareket olarak niteleyen Times, Bolşeviklerin ise Kemalistleri savaşa teşvik ederek kendi amaçlarını gerçekleştirmek istediklerini ileri sürmekteydi. Hilafet hareketini Bolşevik politikanın bir ürününe benzeten Times, İslâm Dininin dogmatik bir prensibi olan Hilafetin saltanattan ayrılamayacağı iddiasındaydı. Hilafetin bu şekli Halifeyi, gerçek bir padişah gibi hareket eden Mustafa Kemal Paşa'nın elinde bir oyuncak yapacaktı⁴¹.

En küçük ayrıntısına kadar Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan ve bizzat kendisi tarafından muharebe meydanında idare olunan Büyük Taarruz, birkaç gün içinde Batılı devletlerce desteklenen Yunan ordusunun imhasıyla neticelenmişti. Askeri gücünün yok olmasıyla İtilaf Devletleri'nden aracılık isteyen Yunanistan, Megali ideasının tarihe karıştığını tüm dünyaya ilan etmiştir. Yüzyıllardır Batıda bazı devlet adamları ve düşünürlerce ortaya atılan ve elbette Yunanistan için İstanbul'u ele geçirme fikri tatlı bir düşten öteye gidememiştir.

Sonuç

Yüzyıllardır süren Doğu-Batı mücadelesinde İstanbul en önemli mihenk taşı olmuştur. Özellikle Doğu Roma İmparatorluğuna Türkler tarafından son verilmesiyle birlikte İstanbul Batılı kaynaklarda adeta bir kızıl elma hüviyetine bürünmüştü. Batılı bazı devlet adamlarının da diline pelesenk olan İstanbul'un yeniden Hristiyan olma ülküsü Mondros Ateşkes Antlaşması'yla kuvveden fiile çıkarılmaya başlanılmıştı. Avrupalı devletler arasında çatışan çıkarlar İstanbul'un geleceği hakkında karar verilmesini engellemiştir. Nitekim bu durum işgal yıllarında açığa çıktığından Anadolu'daki Millî hareketin de lehine olmuştur. İngiliz kabinelerinde Türklerin İstanbul'dan atılarak Yunanlılara verilmesi hususunda Lloyd George'un aşırı isteğini kendisinin Türk düşmanı ve Grek hayranlığına bağlıyoruz. Öte yandan Greklerin boğazlar ve Akdeniz'deki konumunu güçlendirmek isteyen Lloyd George'un asıl niyeti hiç kuşkusuz İngiliz çıkarlarıydı. Fakat İngiliz kabinesinde farklı fikirlerin ortaya atılması, Montagu gibi sağduyulu üyelerin Lloyd George ve Curzon'a karşı fikirlerini

41 *The Times*, 24 November 1922. İstanbul'daki İtilaf Devletleri komiserleri İstanbul'u boşaltmayacaklarını ve kendilerinden habersiz jandarma kumandanı, polis müdürü, gümrük tarifelerini değiştirilmesini kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Elbette Ankara Hükümeti bu talepleri reddetmişti. Mudanya Mütarekesi'yle İtilaf işgaline geçici bir süre evet diyen Ankara Hükümeti istila ve idareye hayır demmişti. Bk. *Yeni Gün*, 14 Kasım 1922.

kabul ettirmelerini Churchill'in "*İngiltere'nin dostları yoktur, ancak çıkarları vardır*" şeklinde formüle edilen düstura bağlıyoruz. Elbette ki bu durumun Yunanlıları düş kırıklığına uğrattığı kanaatindeyiz. Zira Lloyd George ve Curzon'un takip ettiği uzlaşmaz politika Hint Müslümanlarının hassasiyetlerini göz ardı etmişti. Diğer taraftan mütareke yıllarında İngilizlerin İstanbul'u Amerikan mandasına vermek gibi başka bir planı olsa da, A.B.D. Türkiye'de manda deruhte etmeyi çıkarlarına uygun görmemişti. Sevr Antlaşması'yla ikmal edildiği zannedilen İstanbul'un kaderini Mustafa Kemal Paşa'nın işaret ettiği Türk süngüleri belirlemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Türk Ordusu'nun Büyük Taarruzla sergilediği başarı gerek İngiliz gerekse Yunanlıların İstanbul planlarını sonsuza dek akamete uğratmıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye (DH.İ.UM)

II. Süreli Yayınlar

İleri

L'action Française

Times

New York Times

The Washington Post

Yeni Gün

III. Kitaplar

BEYDİLLİ, Kemal, *Rusya, DİA*, İstanbul 2008, C.35.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1955.

Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları, (Haz. Fatma Rezan Hürmen), Pınar Yayınları, İstanbul 2006.

ÇELEBİ, Mevlüt, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.

DJUVARA, Trandafir G., *Türkiye'nin Paylaşılması Hakkında Yüz Proje*, (Çev. Pulat Tacar), Gündoğan Yayınları, Ankara 1999.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1953.

EVANS, Laurance, *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2004

- GÜLMEZ, Nurettin, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- HARİNGTON, Charles, *Sömürge Valisinin Himayesinde Vahdettin'in İhanetleri ve İşgal İstanbul'u*, (Çeviren Atilla Oral), Demkar Yayınları, İstanbul 2013.
- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Lord Kinros, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar, 12. Basım, İstanbul 1994.
- OLCAY, Osman, *Sev Antlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara 1981, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1981.
- ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2016.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C IV, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.
- Türk İstiklal Harbi*, C. II, Batı Cephesi 6. Kısım 6. Kısım 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1948.

IV. Makaleler

- ASLAN, Mahir, "1783 Kırım'ın Rusya'ya İlhakı Sürecinde II. Katerina'nın Yunan Projesi ve Önemi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 213, Aralık 2014, s.226.
- BULLOCK, Virginia Garrow, "Constantinople", *Texas Review*, JULY, 1918, Vol. 3, No. 4 (JULY, 1918), p. 353.
- BUTLER, E. L. Woodward, Rohan (Edited), *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, Ser. 1, Vol. 2, Reference (Dec 11, 1919), London 1946.
-, **Documents on British Foreign Policy 1919-1939**, Ser. 1, Vol. 7, Reference: I.C.P. 28. (Feb 14, 1920), London 1946.
- FLEMİNG, K. E., "Constantinople: From Christianity to Islam", *The Classical World*, Autumn, 2003, Vol. 97, No. 1 (Autumn, 2003), p. 69.
- ÖZDEMİR, Nuray, "Büyük Taarruz Öncesi Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Planı", *Büyük Taarruzun 90.yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, (Yayına Hazırlayan Arzu Güvenç), 2-4 Ekim 2012 Uşak, s.865.
- TRİVEDİ, Raj Kumar, "Constantinople and British Cabinet", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 47, II (1986).

V. İnternet Kaynakları

<https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1922/aug/03/greece-and-turkey>, Erişim Tarihi 27.02.2022.

https://api.parliament.uk/historichansard/commons/1922/aug/04/neareast#S5CV0157P0_19220804_HOC_127, Erişim Tarihi 27.02.2022.

<https://parlipapers.proquest.com/parlipapers/docview/t71.d76.lds5lv0049p0-0042?accountid=13654>, Erişim Tarihi 27.02.2022.

Extended Abstract

The passing of Istanbul into the hands of the Turks is a devastation according to the Western chronicles. According to some Western clergy who came to Istanbul, the Turks would surely be expelled from Istanbul one day and the city would belong to the Christians again. The fact that Hagia Sophia, which was built as the greatest temple of Christianity, was in the hands of the Turks was a red apple for the Westerners who wanted to make it a Christian temple again. Although one of the many projects that emerged on this subject was the establishment of a Greek state under the leadership of a Russian prince, it could not be put into practice. With the Istanbul Treaty signed during the First World War, the straits and Istanbul were left to Russia. However, with the withdrawal of Russia from the war in 1917, the future of the straits and Istanbul became a problem. One of the problems that troubled the Allied Powers during the armistice years was the issue of the future of Istanbul. While some Western politicians advocated international control of Istanbul and the straits, others claimed that full control of the straits could not be achieved. Some politicians, on the other hand, suggested that Istanbul should be combined with the Dardanelles and the Bosphorus and be placed under European influence among the allies. While there were those who suggested that an inter-allied power should be located in Istanbul, there were also those who suggested that the Turkish Sultanate be transformed into a Vatican-like form. According to some Western politicians, if the Turkish Sultan had stayed in Istanbul with all his ministers and administration, intrigues would not have been lacking. For this reason, proposals were made to send the Turkish Sultanate to Bursa or Konya. If the caliph was sent to Bursa, he would be affiliated with international organizations in Bursa. If he was sent to Asia Minor, he would cause endless trouble, as he would become the leader of a nationalist party and army. It was even discussed whether the sultan would be subject to financial or military control. However, the fact that the Sultan was the caliph of the entire Islamic World and possible reactions from the Islamic World curbed these attempts. On the other hand, there were politicians who argued that the allies should be liberal, seeking economic advantages for themselves rather than political changes. According to them, a problem such as the expulsion of Turks from Istanbul, whose population consists of 80% Turks, should not have been on the agenda.

According to Western politicians, especially Lloyd George, the expulsion of the Turkish Sultan from Istanbul could have had significant religious repercussions in the Islamic world. But with all these facts in place, Europe could not miss an opportunity to get rid of a potential source of distress. The rule of his sultan in Constantinople would limit the allies as much as possible. Lloyd George, who said that it was difficult to establish physical control in Istanbul and the straits, claimed that the straits could be controlled with a military base of at least 30,000 people to be established in Gallipoli. If the Turk was left in Istanbul, he would be armed with active, passionate and strong nationalist motives. According to him, what should be done was that this power should not form intrigues with Germany and should not engage in relations with the revived Russia. As the Allies ensured free passage through the straits, the occupation of Istanbul was not desired for political reasons, and the complete disarmament of the Turks who occupied the coastal areas was considered naive. The British and French press were also divided on the sovereignty of Istanbul. In the British press, it was argued that Istanbul and the lands around it were mostly composed of Greeks and that Istanbul was naturally the right of the Greeks, because Istanbul was a Greek city from the beginning of history. The French press, on the other hand, claimed that the struggle to break a share between the allies would not benefit anyone, and they considered keeping Istanbul in the hands of the Turks as the most appropriate solution. The second solution negotiated at the Paris Peace Conference was to put Istanbul and the straits under the mandate of the League of Nations. One of the negotiations that was the subject of discussion was the separation of Istanbul from Anatolia - with its lands in Europe - under the American mandate. One of the proposals put forward at the Paris Peace Conference was the State of Istanbul. The main fears of the Allied Powers, which felt obliged to leave Istanbul to Turks, even for another reason or with ulterior motives, were the possibility of the Turkish Nation rearing up if it stood up to the last wall of despair. The miscalculations here were that they convinced themselves that it would be sufficient for the Turks to not take Istanbul from their hands and allow the sultan's reign to continue. The Allied Powers could not meet at a common point due to the conflicts of interest between them and the effect of the world conjuncture. On the other hand, Greece wanted to occupy Istanbul against the decision of the allies by shifting two divisions of soldiers from Thrace and Anatolia. The presence of a very strong British fleet in the Sea of Marmara, the allied forces positioned on the Çatalca line, blocked Greece's dreams of occupying Istanbul. Analyzing the conflicts of interest between the allies very well, Mustafa Kemal Pasha decided that it was time to attack when the Greeks made a strategic mistake and transferred their two divisions to Thrace. The idea of seizing Istanbul for Greece, which has been put forward by some statesmen and thinkers in the West for centuries, could not go beyond a sweet dream.